

layısıyla tarikatın kırsal kesimde gayri Sün-nî, şehirlerde Sünnî bir karakter arzettiği. Sünnileşmenin Osmanlı topraklarında Âşıkpaşazâde tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu süreci, Baba İlyas müridleri gibi vaktiyle devlete karşı gelmiş bir süffî çevresinin Anadolu'da artık Osmanlı hâkimiyetinin yerleştiği XV. yüzyılda bu şaibeli geçişinin hâtralarını silmeye yönelik gayretiyle ilişkilendirmek de mümkündür (Ocak, *TTK Belleten*, LXX/257 [2006], s. 142). Garkıniler, Dede Garkınlılar, Babailer, Geyikliiler gibi Türkmen aşiretlerinin Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde mevcudiyeti ve arşiv belgelerinde yer alan kayıtlar Vefâiyye'nin Anadolu'daki nüfuz sahasını göstermesi bakımından önemlidir. Tarikatın Suriye ve Irak'taki seyrine dair çalışma bulunmamaktadır. Şeyh Vefâ adıyla tanınan Zeyniyye şeyhi Muslihuiddin Mustafa'nın (ö. 896/1491) tarikat silsilelerinden birinin Ebü'l-Vefâ'nın şeyhi Muhammed eş-Şenbekî ve Ebû Bekir el-Hevârî'ye ulaşması oldukça ilginçtir (Lâmiî Çelebi, s. 686). Bu bağlantı, Âşıkpaşazâde ve Seyyid Velâyet gibi Vefâî geleneğine mensup şeyhlerin Anadolu'da yaygın diğer tarikatlar varken neden özellikle aynı kökten gelen Zeyniyye'yi tercih ettiklerini daha anlamlı hale getirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Terceme-i Menâkıb-ı Tâcî'l-ârifîn, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2427, tür.yer.; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye*, s. 498-504; Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-kudsîyye*, tür.yer.; Âşıkpaşazâde, *Târîh*, s. 1; Lâmiî Çelebi, *Nefehâtü'l-üns: Evliyâ Menkıbeleri* (haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 683-687, 841-842; Harîrî-zâde, *Tibyân*, III, vr. 221*, 263*; Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre: Hayatı*, İstanbul 1936, s. 55-62; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 49-50, 281; Halil İnalçık, "How to Read Ashik Pasha-zâde's History", *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage* (ed. C. Heywood – C. Imber), İstanbul 1994, s. 139-156; Haşim Şahin, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Adı Geçen Önemli Bir Derviş: Geyikli Baba", *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri: 23-28 Ekim 2001*, Ankara 2002, s. 787-800; a.m.f., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dini Zümreler* (doktora tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı: Zeyniler*, İstanbul 2003, s. 126-159; Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 2009, s. 85-139, 168-187; a.m.f., *Ortaçağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci (Kolonizatör) Derviş Yahut Vefâiyye ve Yeseviyye Gerçeği: Dede Garkın-Emirci Sultan (13. Yüzyıl)*, Ankara 2011, s. 26-75; a.m.f., "Türkiye Selçuklular Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâiyye)", *TTK Belleten*, LXX/257 (2006), s. 111-154; a.m.f., "Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî", *DİA*, X, 347-348; Hasan Yüksel, "Selçuklular Devrinden Kalma Bir Vefâî Zaviyesi (Şeyh Marzuban Zaviyesi)", *VD*, XXV (1995), s. 235-250; a.m.f., "Bir Babai (Vefâî) Sey-

hi Zaviyesi (Şeyh Behlül Baba)", *Osm.Ar.*, sy. 21 (2001), s. 97-105; a.m.f., "Kim Bu Dede Garkın?", *MÛTAD*, sy. 20 (2008), s. 147-162; Muhammed Beşir Aşan, "Fırat Havzasında Tespit Edilen Vefâî Silsile-nâmesi ve Bazı Düşünceler", *TTK Bildiriler*, XIV (2005), II/2, s. 1517-1524.

HAŞİM ŞAHİN

VEFÂT (bk. EVFÂT).

VEFEYÂT (الوفیات)

Râvilerin ve tanınmış şahsiyetlerin vefat tarihleriyle ilgili eserlerin ortak adı.

Vefât kelimesinin çoğulu olan **vefeyât** terim olarak önceleri "hadis âlim ve râvilerinin vefat tarihleri" mânâsında kullanılmış, daha sonra bu tarihleri bir araya getiren eserlerin adı olmuştur. Konu hadis usulü eserlerinde vefeyât başlığı altında değil "tevârihu'r-ruvât, tevârihu'r-ruvât ve'l-vefeyât, vefeyâtü'r-ruvât ve mevâlidihüm ve mikdâru a'mârihim, mevâlidü'r-ruvât ve vefeyâtühüm, et-tevârih ve'l-vefeyât" gibi başlıklar altında ele alınıp râvilerin doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgilerin tamamıyla ilgili bazan "tevârihu'r-ruvât" başlığı da kullanılmıştır; bu durum vefeyât kelimesinin bunların bir alt başlığı olduğunu göstermektedir.

I. (VII.) yüzyılın ortalarında hadis uydurma faaliyetleri görülmeye başlandıktan sonra hadis münekkittleri râvileri güvenilirlik açısından araştırmaya koyulmuş, bunların doğum ve ölüm tarihleriyle yaşlarını vb. kimlik bilgilerini tesbit ederek derlemişlerdir. Vefeyâtın tesbiti, görüşmediği kimselerden görüşmüş gibi rivayette bulunanların yalanını ortaya çıkarma ihtiyacından doğmuştur. Süfyân es-Sevrî bazı kişilerin görüşmedikleri, hatta daha önce vefat etmiş kimselerden hadis nakletmeye kalkışması üzerine bunlara karşı vefeyât bilgisinin kullanılmaya başlandığını söylemiştir (İbnü's-Salâh, s. 380). Ele aldığı konuları titizlikle inceleyen muhaddislerden İsmâil b. Ayyâş'a Hâlid b. Ma'dân'dan hadis öğrendiğini ileri süren bir adamdan söz edilmişti. Süfyân es-Sevrî o kişiye Hâlid ile ne zaman görüşüp hadis yazdığını sormuş, o da 113 (731) yılında görüştüklerini söylemişti. Bunun üzerine Süfyân ona, "Sen onun ölümünden yedi yıl sonra ondan hadis aldığını söylüyorsun,

halbuki Hâlid 106 (724) yılında vefat etmiştir" diyerek yalanını ortaya çıkarmıştır (Süyûtî, II, 349). Vefeyât bilgisi ayrıca hadisin senedindeki inkîtâ', tedlîs, gizli veya açık irsâllerin tesbit edilmesinde önemli bir yardımcıdır.

Vefeyâta dair bilgiler hicri ilk iki asırda (VII-VIII. yüzyıl) bazan rivayetlerle birlikte yazılı olarak, bazan da ezberden düzensiz biçimde nakledilmiş, III. (IX.) asrın ilk yıllarından itibaren tabakat, ensâb, büldân ve tarih kitaplarında tesbit edilmeye başlanmıştır. Özellikle Yahyâ b. Ma'in'in *et-Târîh ve'l-'ilel'i*, Ali b. Medînî, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Halife b. Hayyât'ın *et-Târîh* adlı eserleri, Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebir*, *et-Târîhu'l-evsaf* ve *et-Târîhu's-şagîr'i*, İbn Ebû Hayseme'nin *et-Târîhu'l-kebir'i* ve Ebû Zû'r'a ed-Dîmaşki'nin *et-Târîh'i* gibi kitaplarda bu bilgilere çokça yer verilmiştir. Vefeyât telif türünün daha erken bir tarihte başlamamasının sebeplerinden biri vefatlara işaret eden malzemenin azlığı olup birkaç asır geçtikten ve yeterli bilgiler ortaya çıktıktan sonra müellifler vefeyât eserleri telifine yönelmiştir. Hadis ilmiyle başlayan vefeyât literatürü ileriki asırlarda genişlemiş, diğer âlimleri, meşhur şahsiyetleri, hükümdarları, valileri vb.ni tanıtır vefat tarihlerini veren eserlere de ad olmuştur. Bu eserler önceleri vefat tarihi esas alınarak yazılırken sonraları alfabetik bir telif türü daha çok yaygınlaşmıştır. VII. (XIII.) yüzyıla kadar genellikle vefat edenler anlamında kullanılan ve bu konudaki eserleri ifade eden vefeyât kelimesi, daha sonra "biyografi eserleri" anlamında kullanılmıştır. Nitekim bu dönemde ele aldığı ricâli alfabetik sırayla tanıtan *Vefeyâtü'l-a'yân* ve *el-Vâfi bi'l-vefeyât* gibi eserlerin bu adla anıldığı görülmektedir.

IV. (X.) yüzyılın ortalarına doğru sade bir muhteva ile yazılmaya başlanıp daha sonra hızla çoğalan ve muhtevaları genişleyen vefeyâta dair eserlerin çoğu birbirinin zeyli ve tekmilesidir. Bu eserlerin başlıcaları şöylece sıralanabilir: 1. Ebü'l-Kâsım el-Begavî (ö. 317/929), *Târîhu vefâti's-şüyûh* (nşr. Muhammed Üzeyr Şems, Bombay 1409/1988). Eserde 225-280 (840-893) yılları arasında vefat eden 282 muhaddisin ölüm tarihleri, bazan da ölüm yerleri zikredilmekte ve Begavî'nin onlarla ilişkisi anlatılmaktadır. 2. İbn Kânî, *el-Vefeyât*. Hicretten 346 (957) yılına kadar yaşayan âlimler vefat tarihlerine göre sıralanmış olup yalnız vefat tarihlerini içerdiği söylenen eserinin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir (Şemseddin es-

VEFEYÂT

Sehâvî, *el-İlân bi't-tevbiḥ*, s. 195). **3.** İbn Zebr er-Rabâî, *Târîḫü mevlidi'l-ulemâ' ve vefeyâtihim*. Yine hicretten itibaren 338 (949) yılına kadar yaşamış 2000'den fazla hadis âlimi ve râvisi doğum-ölüm tarihlerine göre kaydedilmiştir (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed, I-II, Riyad 1410; nşr. Muhammed el-Mısrî, Küveyt 1410/1990). Eser için daha sonra pek çok zeyil ve tekmile kaleme alınmıştır. Bunların ilki, müellifin talebesi Abdülazîz b. Ahmed el-Kettânî'nin 338-462 (949-1070) yıllarını içine alan *Zeylû Târîḫi mevlidi'l-ulemâ' ve vefeyâtihim* adlı eseridir (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed, Riyad 1409). Kettânî'nin zeyline talebesi Ebû Muhammed İbnü'l-Ekfânî Hibetullah b. Ahmed, *Câmi'u'l-vefeyât (Zeylû Zeyli Târîḫi mevlidi'l-ulemâ' ve vefeyâtihim)* adını verdiği bir zeyil yazmış (nşr. Muhammed el-Mısrî, Küveyt 1410/1990, Rabâî'nin *Mevlidü'l-ulemâ' ve vefeyâtihim*'i ile birlikte), burada 463-485 (1071-1092) yılları arasında vefat eden âlimler zikredilmiştir. *Câmi'u'l-vefeyât* için İbnü'l-Mufaddal *Vefeyâtü'n-naḳale* adıyla bir zeyil kaleme almış, vefeyâtı 581 (1185) tarihine kadar getirmiştir. Onun talebesi Münzirî'nin *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-naḳale*'si 581-642 (1185-1244) yıllarını kapsar (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-V, Beyrut 1408/1988). Münzirî'nin talebesi İzzeddin Ahmed b. Muhammed el-Hüseynî hocasının eseri için *Şilatü't-Tekmile li-Vefeyâti'n-naḳale* adıyla bir zeyil yazmış (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-II, Beyrut 1428/2007), burada 641 ile (1243) 675 (1276) yılları arasında vefat eden 1242 âlimi kaydetmiştir. Daha sonra bu zeyil yazma geleneği devam etmiştir. **4.** Karrâb, *Târîḫü vefeyâti'l-ulemâ'*. Hz. Peygamber döneminden müellifin vefat tarihi olan 429 (1038) yılına kadar yaşamış âlimlerin ölüm tarihlerinin tesbit edildiği eser muhtemelen onun *Târîḫü's-sinîn (sünen)* olarak da bilinen çalışmasıdır. **5.** Ebü'l-Kâsım İbn Mende, *el-Vefeyât*. 470'te (1078) vefat eden müellif, eserinde Hz. Peygamber döneminden kendi zamanına kadar yaşamış âlimlerin ve râvilerin vefat tarihlerini yazmıştır. Zehebî'nin vefeyât konusunda daha kapsamlısını görmediğini söylediği eserin (Kettânî, s. 211) günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. **6.** Habbâl, *el-Vefeyât*. Eserde 375-456 (985-1064) yılları arasında vefat eden âlimler ele alınmıştır (nşr. Selâhaddin el-Müneccid, *Mecelletü Ma'hedî'l-maḥtûḫât*, II/2 [1376/1956], s. 286-338). **7.** Ebü Mes'ûd Abdürrahîm b. Ebü'l-Vefâ Ali el-Hâcî, *el-Vefeyât*. Eser aslında

bir mu'cemü'ş-şüyûḫ olup burada müellifin hocalarından ve akranelerinden bir kısmının vefeyâtı konu edilmektedir. Başka kaynaklarda yer almayan önemli bilgiler de içeren eserde 490-564 (1096-1168) yılları arasında vefat etmiş 208 âlimden söz edilmiştir (nşr. Ahmed Nâcî el-Kaysî – Beşşâr Avvâd Ma'rûf, *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, sy. 9 [Nisan 1966], s. 39-116). **8.** Radiyyüddin es-Sâgânî, *Derrü's-sehâbe fi beyâni mevâzi'i vefeyâti's-şahâbe* (nşr. Sâmî Mekki el-Ânî, Bağdat 1969; nşr. Târik et-Tantâvî, Kahire 1992). **9.** İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*. İslâm'ın başlangıcından kaleme alındığı yıla kadar (680/1281) herhangi bir alanda meşhur olmuş kadın ve erkek 800'den fazla kişinin biyografisini içermektedir. Alfabetik olarak sıralanan esere birkaçı dışında sahâbe, tâbiîn ve halifeler dahil edilmemiştir. Kişiler kısaca tanıtmış, doğum ve ölüm tarihlerine işaret edilmeye özen gösterilmiştir (eserin çeşitli neşirleri ve muhtelif dillere yapılan tercümelemleri için bk. İBN HALLİKÂN). Kütübî, *Vefeyâtü'l-a'yân* üzerine *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeyl 'aleyhâ* adıyla bir eser kaleme almış (nşr. İhsan Abbas, I-V, Beyrut 1973-1974), daha sonra buna bir zeyil yazmış ve 753 (1352) yılına kadar yaşayan 600 âlimi alfabetik sıralayıp hayatlarına ve ölümüne dair bilgi vermiştir. **10.** Zehebî, *Târîḫü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. Eserde hicretten 700 (1300) yılına kadar olan zaman dilimi yetmiş tabakaya ayrılmış, 40.000'e yakın kişiden söz edilmiş, bunların vefatları yıl veya tabaka olarak gösterilmiştir. Eserin telifinde üç farklı yöntem uygulanmıştır. **a)** Hicretten itibaren 40 (660) yılına kadar geçen zaman dört tabakaya ayrılmış, olaylar ve vefeyât yıllara göre verilmiştir. **b)** 41 (661) yılından 300 (912) yılına kadar geçen zamanda yaşayanlar onar yıllık tabakalar halinde ele alınmış, her tabakada vefeyât kendi içinde alfabetik sıralanmıştır. **c)** 301 (913) yılından 700 (1300) yılına kadar tabaka uygulaması devam etmiş, ancak vefeyât her yılın kendi içinde alfabetik olarak zikredilmiştir (*Târîḫü'l-İslâm*'in neşirleri için bk. ZEHEBÎ). Müellif bu eserinden yaptığı seçmelerle *el-İşâre ilâ vefeyâti'l-a'yân el-muntekâ min Târîḫi'l-İslâm*'ı oluşturmuş (nşr. İbrâhim Sâlih, Beyrut 1411/1991), daha sonra bunu *el-İlâm bi-vefeyâti'l-a'lâm* adıyla ihtisar etmiştir (nşr. Abdürabbinnebî Muhammed, Riyad 1987; nşr. Mustafa b. Ali İvâz – Rebî' Ebû Bekir Abdülbâkî, I-II, Beyrut 1413; nşr. Riyad Abdülhamîd Murad – Abdülcebbar Zekkâr,

Beyrut 1413/1993). Ancak *el-İlâm*'da vefeyât 740 (1340) yılına kadar getirilmiştir. **11.** Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. Hicretten müellifin yaşadığı VIII. (XIV.) yüzyıla kadar muhaddis, fakih, müellif, halife ve vezirlerle bir alanda tanınan kişilerden yaklaşık 14.000'inin biyografisini içermektedir. Alfabetik kaleme alınan eseri son olarak Ahmed el-Arnaût ve Türkî Mustafa yayımlamıştır (I-XXIX, Beyrut 1420/2000; eserin ilk neşri, zeyli ve muhtasarı için bk. *DİA*, XXXV, 448). **12.** İbn Râfî es-Sellâmî, *el-Vefeyât*. Eser Birzâlî'nin *el-Muktefâ li-Târîḫi Ebî Şâme* adlı zeylinin zeylidir. Vefeyât yanında başka bilgilere de yer verilen eser, 737-774 (1336-1372) yılları arasında vefat eden muhaddis, müfessir, kurâ, fakih ve diğer ilim ehliyle farklı sınıflara mensup 953 kişinin vefat tarihini ve biyografisini içermektedir (nşr. Sâlih Mehdî Abbas – Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-II, Beyrut 1402/1982). **13.** İbn Kunfûz, *el-Vefeyât*. Eserde Hz. Peygamber'in vefatından itibaren İbn Kunfûz'ün ölümünden üç yıl öncesine kadar (807/1404) yaşamış sahâbe, muhaddis, fakih ve diğer ulemâdan 511 şahsiyetin vefat tarihine işaret edilmiştir. Verdiği biyografilerin kısa olmasına rağmen eser ilim çevrelerinde çok tutulmuştur. İlk defa Hindistan'da yayımlanmış (Kalkûta 1911), daha sonra eseri Henri Péres neşretmiş (Kahire 1939), ayrıca Âdil Nüveyhiz'in tahkikiyle de basılmıştır (Beyrut 1971).

Umumi tarihlerde vefeyâta yer verme geleneği VI. (XII.) yüzyılda Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî tarafından başlatılmıştır. Müellif *el-Muntaẓam fi târiḫi'l-mülûk ve'l-ümem* adlı eserinde (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ – Mustafa Abdülkâdir Atâ, I-XVIII, Beyrut 1412/1992) tarihle vefeyâtı birleştirmiş, her yılın olaylarını zikrettikten sonra o yılda vefat eden âlimlere, râviler ve diğer tanınmış şahsiyetlere işaret etmiştir. Onun bu metodunu birçok kişi ve özellikle İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîḫ*'inde, İbn Kesîr *el-Bidâye ve'n-nihâye*'sinde, Zehebî *el-İber fi haberî men gaber*'inde devam ettirmiştir. VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren pek çok müellif bir asırda vefat eden âlimlerle ilgili, daha çok alfabetik esasa göre eserler kaleme almıştır. Bu türün ilk örneği, Ebü Şâme el-Makdisî'nin yazdığı, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn* diye de bilinen *Terâcimü ricâli'l-ḳarneyni's-sâdis ve's-sâbi'* adlı eseridir (nşr. Muhammed Zâhid Kevserî, Beyrut 1974). İbn Hacer el-Askalânî'nin *ed-Dürerü (el-Vefeyâtü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-gâmi-*

ne (I-IV, Beyrut 1931) ve Şemseddin es-Sehâvî'nin *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğar-ni't-tâsi'* (I-XII, Kahire 1353-1355) adlı eserleri de burada anılmalıdır.

Vefeyât başlığı altında kaydedilmesi gereken hususlardan biri de sâbık ve lâhik konusudur. Biri yaşlı diğeri genç iki râvinin aynı âlimden rivayette bulunması durumunda bunların vefat tarihleri arasında bazan bir asır gibi uzun bir zaman dilimi yer aldığı için isnadda kopukluk olduğu vehmi doğacağından âlî ve nâzil isnadla yakın ilgisi bulunan bu meseledeki kuşkuşuların giderilmesi için vefeyâtın bilinmesi gerekir. Konu üzerinde ilk defa Hatîb el-Bağdâdî durmuş, vefatları arasında altmış yıldan fazla bir müddet bulunan 230 râviyi alfabetik sırayla *es-Sâbık ve'l-lâhik fî tebâ'udî mâ beyne vefâti râviyeyn 'an şeyhin vâhid* adlı eserinde toplamıştır (nşr. Muhammed b. Matar ez-Zeh-rânî, Riyad 1402/1982; bk. SÂBIK ve LÂHİK). Vefeyât konusu, Beşşâr Avvâd Ma'rûf tarafından "Kütübü'l-vefeyât ve ehemmiyyetühâ fî dirâseti't-târîhi'l-İslâmî" başlıklı bir makalede incelenmiştir (*Mecelletü Külliyyeti'd-dirâseti'l-İslâmiyye*, II, Bağdat 1968).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "vfy" md.; Rabaî, *Târîhu mev-lidi'l-'ulemâ' ve vefeyâtihim* (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed), Riyad 1410, neşreden giriş, I, 33-56; Ebû Muhammed Abdülazîz b. Ahmed el-Kettânî, *Zeylû Târîhi Mevlidi'l-'ulemâ' ve vefeyâtihim* (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed), Riyad 1409, neşreden giriş, s. 37-47; Ebû Mes'ûd Abdürrahîm b. Ebû'l-Vefâ el-Hâcî, *el-Vefeyât* (nşr. Ahmed Nâcî el-Kaysî – Beşşâr Avvâd Ma'rûf, *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, IX içinde), Bağdad 1966, neşreden giriş, s. 39-48; İbnü's-Salân, *'Ulûmü'l-hadis*, s. 380-387; Ahmed b. Muhammed el-Hüseynî, *Şilatü't-Tekmile li-Vefeyâti'n-nakale* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1428/2007, neşreden giriş, s. 18-26; İbn Râfî, *el-Vefeyât* (nşr. Sâlih Meh-dî Abbas – Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, neşreden giriş, s. 53-66; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *İhtişâru 'Ulûmi'l-hadis* (Ahmed M. Şâkir, *el-Bâ'isü'l-haşiş* içinde), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 237-242; İrâkî, *Fethu'l-muğîs*, s. 445-462; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavzihi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 132; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs* (nşr. Abdülkerîm b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr – Muhammed b. Abdullah b. Fühayd Âlî Fühayd), Riyad 1426, IV, 362-430; a.m.f., *el-İ'lân bi't-tevbiḥ li-men zem-me't-târîh* (nşr. M. Osman el-Huşṭ), Kahire, ts. (Mektebetü İbn Sînâ), s. 195-197; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1409/1989, II, 349-350; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 211-214; İsmail Durmuş, "Safedî", *DİA*, XXXV, 448.

MEHMET EFENDİOĞLU

VEFEYÂTÜ'L-A'YÂN

(وفيات الأعيان)

İbn Hallikân'ın
(ö. 681/1282)
meşhur kişilerin
biyografisine dair eseri
(bk. İBN HALLİKÂN).

VEFK

(الوقف)

Harf, rakam, kelime, esmâ-i hüsnâ, âyet ve sûrelerin belli bir düzene göre kareler içine yazılarak bunda bâtinî mânalar arayan bir tılsım türü.

Sözlükte "uyum; uygun, münasip" anlamındaki vefk, harflerin tek olarak veya terkip halinde özelliklerini (havas) konu edinen hurûf ilminin bir koludur ve harf ile rakamların birtakım sihrî anlamlar taşıdığı düşüncesine dayanır; bir tabloda yer alan kare veya dikdörtgen kutucuklar içine belirli zaman ve şartlarda belli kuralarla sayılar, sayı değerinde harfler, kelimeler ya da hepsinin beraber yazılmasıyla elde edilir. Kaynaklarda vefkin etkili olması için değişik yol ve yöntemlere yer verilir. Bunlar harflerin, rakamların, isimlerin, günlerin sihrî özelliği, vefklerin mertebeleri, sayı ve harflerin tabiatı ve nitelikleri şeklinde özetlenebilir. Sağdan sola, yukarıdan aşağıya veya bir köşeden diğer köşeye kutucuklardaki sayıların toplamı birbirine eşitlendiğinden bu işleme vefk adı verilmiştir. En yaygın olarak 3 × 3, 4 × 4, 5 × 5'li kareler kullanılır. Buna göre kullanılacak kelime veya isimlerin ebced hesabıyla belirlenen rakam değerleri çeşitli sayılara ayrılarak kareler içine yerleştirilir. Sayılar soldan sağa veya yukarıdan aşağıya toplandığında kelimenin sayısal değeri elde edilmelidir. Bu düzenlemeyle vefkin konusu olacak kelime, isim, âyet veya sûrenin sayıların toplamı kadar tekrarlanmasıyla bir gizli gücünün ortaya çı-

4X4 vefk örneği

ح	و	د	ب
ب	ح	و	د
د	ب	ح	و
و	د	ب	ح

۸	۶	۴	۲
۲	۸	۶	۴
۴	۲	۸	۶
۶	۴	۲	۸

karıldığı kabul edilir. Bazan rakam yerine harfler kullanılır. Vefk, kareler içine insanların ümit ve isteklerine uygun harfler ve şekiller yazarak dileklere kavuşturma ve kötülüklerden uzaklaştırmaya güç kazanmak için yapılır. Gizli ve gizemli güçleri içerdiğine inanılan vefke büyü bozma, iki kişi arasında aşk ve muhabbet sağlama, eşler arasında sevgiyi artırma veya nefreti tesis etme, evlenemeyen kızların kısmetini açma, çocukların sebepsiz korkularını önlenme, hastalık veya felâketten kurtulma gibi amaçlarla da başvurulur.

İslâm öncesinde Araplar'ın çok ilgilendiği vefkin İslâm coğrafyasına Hint'ten veya Sâbiiler'den geçtiği tahmin edilmektedir. Kaynaklarda Sâbit b. Kurre'nin vefklere dair bir eserinden söz edilir ve onun dokuz hâneli vefklerle yetinmeyip on altı, yirmi beş, otuz altı ve daha fazla hâneli tabloların nasıl teşkil edileceğini gösterdiği belirtilir. Yahudi Abraham ben Azra'nın *Safer ha-şem* adlı eserinde Tanrı'nın adıyla vefk arasında ilişki kurulur. Kur'an ve hadislerde vefk veya onu çağrıştıracak herhangi bir ifade geçmez. İslâm kültüründe vefklerin ilk örneklerine Câbir b. Hayyân ve İhvân-ı Safâ'da rastlanmaktadır. Câbir *Kitâbü'l-Mevâzin*'inde Belinus'a (Tyana-lı Apollonios) atfedilen bir vefkten bahseder; bu vefkin iki bez parçasına yazılıp doğum sancısı çeken kadının ayaklarının altına bağlanması durumunda doğumun kolaylaşacağını ileri sürüldüğünü söyler. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*'nde dokuz sütunlu dörtgenlere kadar vefklerin oluşturulduğu, vefk tablosunun doldurulmasının satranç taşlarının hareket tarzı ile tasvir edildiği görülür. Daha sonraki dönemlerde Ahmed b. Ali el-Bûnî tarafından kaleme alınan *Şemsü'l-ma'ârifü'l-kübri* ile *Kitâbü'd-Dürri'l-manzûm fî 'ilmi'l-ev-fâk ve'n-nücûm* adlı eserlerde vefk hakkında bilgi verilir. Bûnî'nin eserlerinde dört hâneli vefkler hâkimdir. Bu eserlerdeki yeniliklerden biri de kutucuklara yazılan rakamların artmasıdır. Vefklerde hânelerin doldurulma şartları, hânelerdeki her rakamın aynı miktarla yükseltilmesi veya bir aritmetik seri teşkil edilmesidir. Seyyid Süleyman el-Hüseynî'nin *Kenzü'l-ḥavâşş*'inde özellikle esmâ-i hüsnâ ile yapılan vefk örnekleri yer almaktadır. Gazzâlî, *el-Münkiz mine'd-dalâl* adlı eserinde buna benzeyen ve aynı maksatla kullanılan bir vefki filozofları eleştirmek amacıyla tasvir eder. Onunla ilgisi bulunmadığı halde sonradan bu vefk "Gazzâlî Hâtemi" diye anılmıştır.

Vefkler umumiyetle şu şekilde tertip edilir: Yön verici unsur olarak bir kelime,